

פרשת קדושים

קְדוֹשִׁים תְּהִיּוּ כִּי קְדוֹשׁ אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם (ויקרא יט ב):

ובעונות הרבים, מרוב הגלות והפסד ממון הקילו הדורות בקצת מקומות בספקי טרפות נגד רוב הפוסקים, ה' יכפר בעד. ועל זה אמר ואנשי קודש תהיון לי, שתקנו בהמה בדמים יקרים שמנה וטובה, וזאסן יש בה נקב כמלוא מחט ותשליכנה לכלב - הרי זה גבורה יתרה וקדישה גדולה. ואמר לכלב תשליכון אותו, שכל כך תהיה הגבורה - אפילו לא תמצא קונים, כי האדם יתפיים בקנותו שור בעשרה מתקאלים וימכרנו בשמונה, אמר ואנשי קודש תהיון לי עד גדר שלכלב תשליכון אותו. ה' יעזרנו על דבר כבוד שמו:

ולזה נקראו הכהנים קדושים (למן כא ו), כי רפה בהם הכתוב מצות יתרות. ואם ישראל - לסובלם צער יותר מכל האומות - נקראים קדושים, כענין אומרו (שמות יט ו) ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש, הכהנים יותר קדושים בסובלם צער יותר, מוחמתו כל הנשים האסורות לכהן, והכהן גדול נקרא קדוש יותר, שהוא מובדל יותר.

באופן שזה גדר הקדושה, שיעצור האדם עצמו ותאותיו ולא ילך בשרירות לבו. ולהיות שהפרשה הזו רוב גופי תורה תלויין

הקדושה הזו, פירשו רז"ל (ויקרא רבה כד ו ורשיי כאן) היא גדר ערוה. וכן אמרו: כל מקום שאתה מוצא גדר ערוה אתה מוצא קדושה. ואכן יש להבין, שבמקום הזה לא נזכרה שום גדר לערוה, שפרשת עריות כבר נשלמה. והנראה, שחז"ל לא זכרו הגדר לערוה אלא להעיר אותנו שהקדושה - ענינה הוא: גדר לכל הדברים שאדם מטבעו משלח להם, והוא עוצר עצמו ורצונו, לכל דבר שיסבול צער במניעה ממנו - זה נקרא קדוש, על דרך שתאמר: המכבד אביו ואמו בעת יכבדו עלם עליו והוא סובל - נקרא קדוש, וההקש לכל שאר המצות. ולזה אמרו (תענית יא.) שהמתענה נקרא קדוש. ולזה נקרא הנזיר קדוש (כמדבר ו ה) - שסובל צער מומניעת הויין ומתגלחת.

והוא גם כן אומרו (שמות כב ז) ואנשי קודש תהיון לי ובשר בשדה טרפה לא תאכלו לכלב תשליכון אותו, להיות שהבשר חיי נפש ושכיח טובא והנפש מתאנה לו, והוא פורש ממנו ועוצר תאנותו - נקרא קדוש. והוסיף בזה לומר ואנשי, להיות גבור נלחם ביצרו שלא להקל בטרפות, כי יש בהם דינים רבים:

קדושת השרפים והאופנים, שאף שהוא יתברך למעלה למעלה - מכל מקום קדושתם מסוג קדושתו. ולזה אמר יכול כמוני, וזה נתחייב לו מנתינת טעם "כי קדוש אני", תלמוד לומר כי קדוש אני, שמאומרו אני יתרה, גלה שקדושתו למעלה בסוג, ואינכם בסוג קדושתו כלל. ואם תאמר, ואם כן מהו נתינת טעם כי קדוש אני ויש לומר כין הוא על השם לבד, שבשם נשתתפתם עמי, ולא בסוג וכל שכן שלא במעלה.

וזהו ענין מאמרם ז"ל (ילקויש ישעיה שצמד) עתידין צדיקים שיאמרו לפניכם קדוש בדרך שאומרים לפני הקב"ה. וצריך לדעת איך יהיה זה. ועוד, הלא גם עתה נקראים קדושים, 'ממלכת כהנים וגוי קדוש'. ועם מה שכתבנו נחא, דהשם שנקראים עכשיו 'קדושים' הוא שיתוף השם לבד. אך לעתיד לבוא יתקדשו הצדיקים כשרפים ואופנים שיאמרו לפניכם 'קדוש' כשם שאומרים לפני הקב"ה, דהיינו שתהיה קדושתם מסוג קדושתו יתברך, ואף שהוא למעלה למעלה. באופן שעכשיו הם שותפים עמו בשם, ולעתיד לבוא יהיו שותפים עמו בסוג:

וזה עצמו ענין מאמרם ז"ל במסכת תענית פרק קמא (יא), אמר שמואל כל (תלמיד חכם) השרוי בתענית נקרא חוטא שנאמר: 'וכפר עליו מאשר חטא על הנפש', וכי באיזה נפש חטא, אלא שציער עצמו מן היין. והלא דברים קל וחומר, אם זה שציער את עצמו רק מן היין - נקרא חוטא, המצער עצמו מכל דבר - על אחת כמה וכמה. ר' אלעזר אומר נקרא קדוש שנאמר קדוש יהיה וכו'. ור'

בה, והרבה בה אזהרות מרבין שכולם לאוין לעצור האדם ממה שבטבעו להמשך אחריו, לזה הקדים ואמר להם: "חזקו וקיו לבני חיל, קדושים תהיו, שתהיו זריזים ונשמרים מכל דבר רע, ולא תהיו נמשכים אחר הטבע וההרגל". וכן אמרו ז"ל (ע"ז כ) פרישות מביי אה לידי קדושה.

ולזה אמר כי קדוש אני, שעם שקדושתו יתברך היא איננה מזה הסוג, אך היא הבודלה שהוא יתברך מובדל מכל בריותיו למעלה למעלה, ואין לו יחס ודמיון והשוואה בינו לבין שום אחד ממה שהמציא, ומכל מקום גם האדם יכנס עמו יתברך בזה השם, מצד מה שנשתתפנו עמו בשם ההבדלה, שהם - נעדת בני ישראל - על ידי עוצרם תאותם נבדלו מכל האמות הבדל רב.

וזהו ענין מאמרם ז"ל (ויקיר כד ט) קדושים תהיו, יכול כמוני, תלמוד לומר כי קדוש אני, קדושתני למעלה מקדושתכם. עכ"ל. וצריך להבין מאי קושיא ומאי תירווצא, ואיך יעלה על הדעת שיהיו כמוהו חלילה, ומהיכן נוכל לתמוד כן. ואם יעלה על הדעת לומר כן, מהיכן סתירתו. אך עם מה שכתבנו אתי שפיר, שיש צד להשוותם בקדושה, ויש צד לחלק ביניהם לומר שאינם אפילו בסוג קדושתו.

והנה מאומרו קדושים תהיו כי קדוש אני - בהשקפה ראשונה יאמר אומר שהם שוים, שאחר שנתן טעם לשיהיו קדושים כי הוא קדוש - נראה שהם שוים, ולא שיושוו בקדושה חלילה - רק שהוא מסוג אחד בענין

ולא קיים המצוה, ואילו קיים המצוה - מצות הנזירות היתה מכפרת על צער שצער עצמו. אך בזה שאין לו מצוה בנזירות, צריך כפרה על הצער. וקרוב לזה כתבו התוס' בבא קמא פרק החובל (צא). אכן מדברי הש"ס דמקשה "הכתיב קדוש", והוכרחו לתרץ דא' גדל פ'רע' קאי, מוכרח לתרץ כמו שתירצנו בתירוץ הראשון. ואולי הש"ס חדא נקט, ואין הכי נמי יכול לתרץ כמו שנתבאר (בתירוץ השני). והוא תירוץ מרְוּח יותר, דלתירוץ הש"ס יש לדקדק, דהכתיב עוד "כל ימי נזרו קדוש הוא לה". ויש ליישב בדוחק. ושוב ראיתי שכבר הוקשה זה לש"ס עצמו במסכת נדרים (י) עיין שם. ותירצו "משום דשנה בחטא", פירש"י שני פירושים: או שנממא ונצמער, או רוצה לומר שכפל הנזירות, ולעולם גם הנזיר המהור נקרא חוטא. עיין שם:

ואם העלם ועלימו עם הארץ את עיניהם מן האיש ההוא בתתו מזרעו למלך לבלתי קמית אתו. ושמתי אני את פני באיש ההוא ובמשפחתו והכרתי אתו וגו' (כ ד-ה). סגנון הפסוק יורה שבא להעניש לעם הארץ שהעלימו עיניהם, ולא אמר עליהם שום עונש רק "והכרתי אותו מקרב עמו" (פסוק ה), והיינו ודאי בשלא הרגוהו בית דין, וכמו שכתב רש"י לגבי שבת: "בעדים והתראה - במיתה, שלא בעדים - בכרת". וכך-לי שלא בעדים כך-לי בהעלימו באמת, שפשט הכתוב תמוה, כי תחלתו מורה שבא לזרו לעם הארץ, ולא זרו כלום.

ונראה שהכתוב בא לזרו לעזריו ולאִים עליהם, שעל כל פנים כשיעלימו הצבור

אלעזר, הא כתיב מאשר חטא? ההוא דסאיב גרמיה. ואידך, הא כתיב קדושו ההוא א' גדל פ'רע" וכו'. עכ"ל. ומבואר להדיא דפליגי.

והרב בעל העקדה כתב בזה דברים זרים ונסתרים מהגמרא מהם ובהם - ואולי הם דברי חלומות - שכתב דלא פליגי, וזה דבר במוכרח וזה דבר במתן, עיין עליו. ובגמרא שניהם מדברים על הנזיר ועל היושב בתענית. גם הגירסא שהביא "ההוא דלא איסתאב" לא היתה ולא נבראת, ולא עמדתי על סוף דעתו בזה ואין להאריך. אך העיקר הוא דפליגי. ונראה דמחלוקתם היא: דודאי שם הקדושה נאמר על הפרישות, אך פליגי אם גם הפורש ומצער עצמו מן המתן אם הגון אם לאו:

אלא שיש לדקדק: לשמואל, למה לא הוזק לכפרה אלא בנזיר שנממא, ולא בכל נזיר. ולכאורה נראה דודאי בכל נזיר - וגם המהור - צריך כפרה, ולזה מביא גם הוא חטאת כמו שנאמר (לעיל יד) וכבשה אחת וגו' לחטאת, אלא שהכתוב ולא ביאר הטעם כי אם בנזיר שנממא, שהוא מופסוק "מאשר חטא על הנפש" (במדבר ו יא), וממילא נאמר כן גם על הנזיר המהור, ושמואל הביא הפסוק הראשון שמפורש בו החטא.

ועוד נראה, דודאי הנזיר שהשלים המצוה אין לו עון בצער עצמו מן היין, דמצות ה' היא, ולזה קראו 'קדוש'. אכן בזה שנממא ולא זכה להשלים המצוה ופקעה מעליו מצות הנזירות, נמצא: כל מה שצער עצמו הלך לאבדון. ולזה צריך כפרה - שנצמער

בדעות בני אדם וראה כל בתר איפכא אזלי, שהמה חושבים בהיפך ממה שאומר הוא. א' אמר איזהו חכם הלמד מכל אדם, שבני אדם חושבים כי המתדבק ולומד מכל אדם - חסר הוא. ולא כן, אלא אדרבה הוא החכם, ולזה תשמעון, ושעל ידי שומעו רבוי דעות מתחכם. וזה יליף מקרא מכל מלמדי השכי לתי, ומפרש הכי: מסבת כל - מלמדי, שכל העולם הם מלמדי, בזה השכלתי.

והנה רבותינו ז"ל בעבודה זרה (יט) אמרו על פסוק "והיה כעין שתול על פלגי מים אשר פריו יתן בעתו" (תהלים א ג), שכל הלומד מרב אחד אינו רואה סימן ברכה. והני מילי לסברא, אבל לגירסא - מרב אחד עדיף. לזה אמר: מכל מלמדי, שעשיתי לי מלמדים רבים, בזה השכלתי. וכי תימא ושרבוי המלמדים יגרום לון שיפגום לישניה כמו שאמרו בגמרא (עירובין נג.) וזוה לשונה: בני יהודה גמרו מחד רבה - נתקיימה תורתן בידם, בני גליל דלא גמרי מחד רבה - לא נתקיימה תורתן בידם. ופירש רש"י: לא גמרי מחד רבה: והיו שומעין מזה בלשון זה, ומזה בלשון אחר, אף על פי ששניהם אחד - שנוי לשון מבלבלן ומשפחן, לזה אמר כי עדותיך שיחה לי (תהלים קיט צט), הם כבר שגורים בפי ולשוני כמו שיחה, ולזה אין חשש בלומדי מכל אדם, שכבר הגירסא משננת בפי, עד שלא יפול בה טעות ושנוי:

איזהו גבור - הובש את יצרו שנאמר (משלי מז לב) טוב ארך אפים מגבור ומושל ברוחו מלכד עיר. כי בני אדם יחשבו כי הגבור - הוא המתקומם כנגד מכעיסיו לנקום

עיניהם - אינו אלא מפני העוזרים הסובבים ומקיפים על הרשע. ולזה אמר: דעו לכם אתם העוזרים, שאם העלם יעלימו הצבור - על כל פנים אינו אלא על ידכם, ושמתי אני את פני באיש ההוא ובמשפחתו. ויפה תרגם התרגום "ובסעודה", ולכן חדלו לכם מן האדם אשר ירשע - לבלתי עוזרו, לבל יעשה משפט כתוב:

ועוד יש לפרש שהוא זירו לנעם הארץ, כי כשיעלימו עיניהם - תהיה טענתם: "בא בעל הכרם ויכלה קוציו" (בי"מ פג) כי ה' לא יצדיק רשע, ואם לא ימות בידנו - הנה מן השמים ימיתוהו, ואין לנו הפסד בזה. לזה אמר שיש הפסד גדול, שעל ידי שתעלימו עיניכם, ימותו הברה מבני אדם: משפחתו, והזונים אחריו. והם שני מיני עוזרים: אם משפחתו - לכסות הרפתם, לשלא יהיה במשפחתם מומת בבית דין, או מפני אהבתם אליו. אם הזונים אחריו - שאומרים "יפה עשה". ועל ידי מיתתו, ימלטו ב' כתות. וכיון שבהעלמתם מתו, נמצא הצבור כהורגים אותם בידים, ויענשו עליהם:

ונפרש קצת מפרק ד' ממשנת אבות כאשר יעדנו בס"ד:

א) בן זומא אומר: איזהו חכם - הלומד מכל אדם שנאמר (תהלים קיט) מכל מלמדי השכלתי. ויש להקשות טובא: א' אמרו "איזהו חכם הלומד מכל אדם", ולכאורה הלמד מכל אדם עדין אינו חכם. גם הראיה אינה מבוררת כל כך. ולשלא נאריך בקושיות, נאמר כי הנה בן זומא ע"ה עין

כ (יא) "אל יתהלל חוגר כמפתח", שפירושו: אל יתהלל חוגר למלחמה כמו שבא ממנה ופותח הגורתו.

איזהו עשיר - השמח בחלקו. גם זה יתפרש על פי מה שנתבאר, שהשמח וְשֵׁשׁ בדבר מועט יחשבוהו לעני, כי מפני עונו ודלותו ישמח בדבר מועט. ולזה אמר שאינו כן. והלוקה זו פירשנו עוד בחלק בי בדרוש פירוש נאה:

איזהו מְכַבֵּד - המכבד את הבריות שנאמר (שמואל א ב ד) כי מכבדי אכבד ובני יקלו. גם בזה, יחשבו בני אדם כי המזולל בבני אדם - יותר יתכבד, ובפרט אם יהיה מנהיג או פרנס. אבל אמר: 'אזניך תשמענה דבר מאחריך' (ישעיה ל כא), כי המזולל בבני אדם, אם יכבדוהו בפניו - יכזוהו שלא בפניו, אבל הַמְכַבֵּד האמתי הוא המכבד הבריות, שמכבדין אותו מבית ומחוץ, בפניו ושלא בפניו. ולזה אמר: **כי מכבדי אכבד ובני יקלו.**

ונראה שהוקשה לו, דלפשומו קשה טובא איך אומר "ובני יקלו", והאם זה העונש למבזה כבודו יתברך ותו לא? והלא לא יספיקו לו כל העונשין שבתורה שבנביאים ושבתוכים. לזה אמר ד'מכבדי' ו'בני' דקאמר, היינו לבני אדם שנבראו בצלם אלהים, וכל המכבדם כְּאֵלֹהֵם יתברך. וההיפך במזוללם ח"ו. ועם מה שנתבאר, ידוקדק שבמכבדים אמר **אכבד, ולבני** אמר **יקלו**, שכבר נודע ממה שכתבנו ולעיל כי "יחשבו בני אדם כי המזולל בבני אדם -

נקם, והמבלן העלוב - יחשבוהו לחלוש הנפש כי דל הוא. אמר: שמעו אלי קושט אמרי אמת, לא כמו שעלה על דעתכם, אך איזי הו גבור - הכובש את יצרו, זוהי המלחמה החזקה, והגבור בה - הוא שִׁיקְרָא גבור. ודייק לה מְקַרָא טוב ארך אפים מגבור ומוי של ברוחו מְלַכְד עיר. ונראה שהכתוב ידבר בשני מיני גבורה, והם שני דברים שילאו כל בסבלנותם, ואחד גדול מחברו: הא' הוא הפי בלנות בזנות כמאמרם ז"ל (הגינה יא): "עריזות - נפשו של אדם מתאוה להן ומחמדתן". והמפורסמות אינן צריכות ראייה. וגדולי החכמים ע"ה - כמעט נמיו רגליהם, כמסופר בנמרא בכמה מקומות (קדושין מ. פא.).

ויש סבלנות גדול ממנה, והיא סבלנות הכעס בעת ישמע הרפתו, שזה מה שלא יוכל לסבול אם לא נעשה מלאך ה' רוחני בהרגלו בתורה. ואמרו ז"ל (חולין פט.) אין העולם מתקיים אלא על הכולם פיו בשעת מריבה, שנאמר (איוב כו ז) "תולה ארץ על בלימה". עד כאן דבריהם. יראה מזה כי שיערו חז"ל שאחד שהגיע לשיעור הזה, ואין זאת אלא כי יִשָּׁרָה נפשו בו וצדיק גמור הוא, דאי לאו הכי - מאי רבותיה שיהיה כחו גדול כל כך.

ועל שני אלו אמר: טוב ארך אפים שסובל רתיחת היצר ועוצר עצמו, זה טוב מגבור. ומושל ברוחו מלכעום, כאמרו (קהלת ז ט) "אל תבהל ברוחך לכעום", זה טוב יותר מלכד עיר שהוא יותר מהגבור, שהגבור - עדין לא פרסם גבורתו, לא כן הלכד עיר שכבר עשה גבורתו, וכמאמר הכתוב (מ"א

לזה אמר הוי שפֿל רוח, בא להזהיר שישקמו רוחו וישפילנה בראותו טובה אצל אחרים. וזהו הוי שפֿל רוח, ולא תקנה מה שאצל חבריך, כי תקות האדם מה שאצל זולתו - גורם לרָמָה ורקבון שישלוט בגופו:

(ה) רבי ישמעאל בנו אומר: הלומד על מנת ללמד - מספיקין בידו ללמוד וללמד. והלומד על מנת לעשות - מספיקין בידו ללמוד וללמד לשמור ולעשות. לכאורה אומרו לשמור - והיא מלתו יתרה, כמו שהקשה בתוס' יום טוב עיין עליו. ונראה שהפְּנִיָה שישפיקו בידו לשמור כרם ה' צבאות בית ישראל, שבזכותו ישמור והשם יתברך אתו הדור מכל פגעים רעים:

ועוד יש לפרש שיהיה מזכה רבים, וזהו לשמור בני אדם מלחטוא. ולהיות שעל הרוב - המנהיגים והשומרים יתבטלו ממצות ומתלמוד תורה, אמר: שזה - יספיקו בידו לשמור (והרבים מלחטוא) ולעשות (ומצות וללמוד תורה כחפצם).

ועוד יש להקשות: אם הלומד על מנת ללמד אינו עושה, הא כתיב (תהלים נ טו) "ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חֲקִי". וכבר תירץ התוס' יום טוב. ויש ליישב. ועוד נראה דהך עֲשִׂיה אינה עֲשִׂית המצות, דכֵּלָם לומדים לעשות. אך העשייה היא בלמוד עצמו, כמו ר' היא דצייד טביי וכו' (כ"ט פה), ורוב המלמדים אינם כי-אם ללמד, והתינוקות מביאים הספרים:

(ז) רבי ישמעאל בנו אומר: החושך עצמו מן הדין - פורק ממנו איבה וגזל

יותר יתכבד", כי המכבד - אין מגיע לו כבוד כל כך מעצם הפְּעֻלָה אם לא בצירוף מתת אלהים, לא כן בכוזים בני אדם - מעצמם יקלו:

(ב) בן עזאי אומר: הוי רין למצוה ובורח מן העבירה, ששכר מצוה מצוה וכו'. פירשתי בחלק ב' בדרוש. ויש להקשות בכללות המשנה, מאי קא משמע לן שירויץ למצוה ויברח מעבירה. גם יש להקשות הכפל "ששכר מצוה מצוה" וכו'. ונראה שמן הידוע שאין דומה הברחה מאריה אחד לבורח משנים ושלשה, וכן אין הריצָה לשכר זהוב אחד כְּרִיצָה לשנים ושלשה. וזה בא ללמדנו התנא, שירויץ למצוה על דעת שמצוה גוררת מצוה, וכן יברח מהעבירה על דעת שעבירה גוררת עבירה, שכל כך תהיה הריצָה וכל כך תהיה הברחה. ונתן מעם לזה ששכר מצוה מצוה וכו'.

(ד) רבי לויטס איש יבנה אומר: מאד מאד הוי שפֿל רוח, שתקנת אָנוּש רָמָה. וקצת קשה אומרו שתקנת, שאין אדם מקוה לזה. והרמב"ם ז"ל פירש יחשוב אחריתו וכו', ולא נתיישב היטב למה יקרא 'תקנה' לאחרית. ונראה שמהיות כי זה כל האדם, כל תקותו למה שיהיה אחרי הזמן שהוא עומד בו, כי העבר אֵין, לזה נכון לקרוא לאחרית 'תקנה', כי הזמן המקנה הוא האחרית, וכאלו אמר שאחרית אָנוּש רָמָה:

ודרך דרש יש לפרש כמה שאמרו במסכת שבת (קנא) במעשה דהנהו קפולאי "כל מי שיש קנאה בלבו - עצמותיו מרקיבין".

נראה דוקא בשלא קבלוהו עליהם, וכן הוכחתי במקום אחר מלשון הגמרא (ב"ב ה:) "המשכילים יזיירו וגו' - זה דיין שדן דין אמת לאמיתו. ומצדיקי הרבים וגו' - אלו גבאי צדקה". ממה שעשה כל החלוקות בלשון רבים, ובדיין (נקטו) לשון יחיד, נראה דבדיין, דן יחידי - אפילו מדרך החסידות - אם קבלוהו עליהם, ולכן - להעיר על זה - שנה את מעמו.

ונראה דהיינו דוקא בקבלת בעלי הדין, ולא בקבלת בני העיר בכלל, שמכחה יכריח לבעלי הדין, שזה ודאי בכלל "אל תהי דן יחידי", וזה פשוט. אלא שראיתי רבים שגו בזה, ואומרים ש"אין דן יחידי אלא אחד" נראה שבא לשלול שלא יאמר אדם שלא שלל התנא חכם כמותו, לזה פסיק שאין דן יחיד אלא אחד, לומר כי השער סגור, וחזן ממנו יתברך אין דן יחידי:

ואל תאמר קבלו דעתי, שהן רשאים ולא אתה. צריך ביאור איך יהיה זה לומר לחבריו קבלו דעתי, ומה יועיל באמירתו. וכבר אמרה תורה (שמות כג ב) אחרי רבים להטות. ורש"י ז"ל פירש שחוזר על בעלי דינים, שלא יאמר להם קבלו דעתי בעל כרחכם. כך מצאתי. ועוד נראה כפשטה, דהיינו שלא יאמר כן לחבריו הדיינים וכפירוש רע"ב. ונראה ליישב דעסקינן בדברים שהוא מספק אצלם ואצלו ברור, לא יאמר קבלו דעתי אחר שהם מספקים:

ועוד יש לומר דאיירי ברב עם תלמידי ובניו, כשיש לו איזה הוראה או דין, לא יצוה

ושבועת שוא, והגם לבו בהוראה שומה רשע וגם רוח. לכאורה אין זה דבר והפכו. אך נראה שהחושך עצמו - היינו: כשפוסק הדין, מצרף עמו אחרים. וזהו חושך, שמראה שדעתו חשוכה מלירד לעומק הדין אם לא בצירוף אחרים, פורק ממנו איבה, שלא ידע המתחייב מי חייבו. ולזה אמרו (כתובות כב:) שנים שדנו - נקרא בית דין חצוף. וגזל, דמתוך הרבים יתברר הדין. והגם לבו בהורי אה, שאומר שאין צריך אחרים כי הוא לבדו בחכמתו יספיק, (הוא) שומה - שאינו חושש לאיבה, רשע - שלפעמים יעות הדין, וגם רוח - ידועה. וכל זה, ודאי בשלא קבלוהו עליהם כמו שנפרש לקמן:

ועוד יש לפרש החושך עצמו - הוא שכופף עצמו לרבים החולקים עליו, אף שלדעתו האמת אתו. והגם לבו - שמניס לבו לאמר כי כולם אינם ראויים לחלוק עליו, וכי הוא חכם יותר מהם, שומה - שמטיל עליו אימת בעלי הריב וכו', רשע וגם רוח.

ואכן יש להבין, שהתחיל בדין וסיים בהוראה. ונראה דבדין לא שייך לומר גם לבו, שאם הוא גם לבו - המתחייב לא יקבלנו, ועל כל פנים יהלך ממקום למקום לידע אם יפה דן. אבל בהוראה - כשיתיר לו, לא ישאל יותר. אך זה שגם לבו ולא צירף עמו אחרים - שומה, שחומא ולא לו, רשע - שמא יתיר האסור, וגם רוח. וכל זה בהוראה המספקת, אבל בהוראה ברורה אין צריך:

(ח) הוא היה אומר: אל תהי דן יחידי שאין דן יחידי אלא אחד. בדברי הרע"ב

יש לך במלכים הרבה כנגדך שישכיחוך התורה כשיעור כמה:

ועוד יש לפרש יש לך במלכים הרבה כנגי דך, שזה שבטל מן התורה הוא לעשות איזה עסק, ועון הבטול יקים עליך במלכים הרבה שינגדוך בעסקיך ולא תצליח את דרכיך, וזהו יש לך בני אדם במלכים הרבה כנגדך, לנגדך ולהפסידך. ולזה אמר **אם עמלת בתו** רה יש לו שכר הרבה ליתן לך, וכענין אומרו "כי אם בתורת ה' הפצו וגו' וכל אשר יעשה יצליח" (תהלים א ב), וכאומרם בגמרא (ברכות לב) תורתן משתמרת ומלאכתן מתברכת. ואמר **ואם עמלת בתורה** דהיינו העוסק מלב ונפש, אז יצליח על כל פנים בעסקיו.

ועל זה אמר שלמה המלך ע"ה (משלי יא א) אולת אדם תסלף דרכו ועל ה' יזעף לבו, דהיינו שיש עוסק בתורה בדרך עראי ובעתות הפנאי מאכילה ומעסקיו, וזה ודאי לא ישיג יעודי התורה שנאמרו על העוסק בה בחשק נמרין. ועל ה' יזעף לבו לאמר כי: "הנני עוסק בתורה, והיכן יעודיה?". ולזה אמר **ואם עמלת בתורה אז יש לו שכר הרבה ליתן לך**:

ועוד יש לפרש, ונדקדק אומרו יש לו שכר הרבה ליתן לך, והיה לו לומר "שיתן לך שכר הרבה", כי מה הנאה תגיע מזה שיש לו שכר אם לא יתנוהו לו. ונראה שבא להשקיט רתיחת העני העוסק בתורה, לכל יתרעם לאמר כי ידיו עשו לנפשו אשר לא יוכל אויבו עשוהו, כי אלו והיו עוסק בפרקמטיא - היה מרויח ואוכל בטובה. לזה

לתלמידיו שיקבלו דעתו ולא ינמו ממנו, וזהו קבלו, שואמר לתלמידו: "אם ישאלך אדם למה תעשה כן, אמור לו: כך קבלתי מפלוני", לא תעשה כן, רק אמור להם דעתך. שהם רשאים לומר: "כך קבלנו מפלוני!" ולא אתה רשאי לומר ולצוות להם שיעשו כך:

ט) רבי יונתן אומר: כל המקיים את התורה מעוני סופו לקיימה מעושר וכו'. נראה שפלל בזה המחמיר על עצמו באפור והיתר מעוני - שסופו להתעשר וכו'. ועוד יש לפרש מקיים התורה הוא המחזיק ביד לומדי התורה מעוני וכו'.

י) רבי מאיר אומר: הוי ממעט בעסק ועסוק בתורה וכו'. קצת קשה מאי קא משמע לן בזה. ונראה שהוא מוסר-השכל לאדם לבלתי יהיו עסקיו גדולים, ויכניס עצמו במשא ומתן של סכומים גדולים, שכזה יהיה גרמא לו להתבטל מן התורה בעל כרחו. אך יתעסק בדברים מקצעים ומועטים, וזהו הוי ממעט בעסק, ועל כרחו יעסוק בתורה:

ואם במלת מן התורה יש לך במלכים הרבה כנגדך, ואם עמלת בתורה יש לו שכר הרבה ליתן לך. נראה שהוא על דרך "אם תעזבני יום - יומים אעזבך" וכו' (ספרי דברים מה). והפונה: שאם יבטל מן התורה, ישכח ממנו בכפלים ויותר ממה שראוי להשכח ממנו לפי הטבע. הפושל: לפי האומד אנו אומדין שישכח פרק אחד, ולמעשהו ישכח עשרה פרקים. וזהו "אם תעזבני יום, אעזבך כשיעור יומים". וזהו אם במלת מן התורה,

אם יסורו וחקותיו כרגע - אני חושב שמיד יפגעו בי ומשפטיון ח"ו:

יב) רבי אלעזר בן שמוע אומר: יהי כבוד תלמידך חביב עליך כשליך. קצת קשה, דקיימא לן (כתובות צו.) כל המונע תלמידו מלשמשו כאילו מונע ממנו חסד, שנאמר (איוב ו) למס מרעהו חסד. רב נחמן אמר אף פורק ממנו וראת שמים, שנאמר (שם) ויראת שדי יעזוב. ויש ליישב, דנחי שאם עשה התלמיד מעצמו אין לרבו למונעו, מכל מקום רבו לא יזולונו להטיל עליו עבודתו:

ויש להבין במאמרם ז"ל: למה יהיה המונע תלמידו מלשמשו כאילו מונע ממנו חסד, ואדרבה הוא מקיל עליו משאו. ולכאורה נראה ושהטעם לזה הוא, משום שמונעו מלעשות חסד עם רבו. אלא דקשה, דאם כן אפילו שאר כל אדם נמי. ועוד דקאמר ב"א"ו, ואם החסד הוא חסד השמוש - מונע ממש הוא. ועוד, אין בזה חטא מי שאינו רוצה שאחר יעשה עמו חסד ויכבד אמרו רז"ל (ברכות י) הרוצה ליהנות יהנה כאלישע, והרוצה שלא ליהנות אל יהנה כשמואל הרמתיו. ועוד יש להבין, מנא מפיק לה מקרא, דקרא לא קאמר אלא למס חסד, ושמוש מן דכר שמייה:

אכן העניין, כי הא דאמרינן במסכת (מציעא) וגטין (פ) בתלמיד אחד והוא רב שימי בר אשין שבא ללמוד לפני אב"י, ואמר לו אב"י דאי אפשר ללמוד, דביום עוסק בהשקאת שדותיו, ובלילה עוסק בגירסא. ואמר לו אותו תלמיד שילך הוא במקומו

אמר: דע לך בני, אם עמלת בתורה, יש לך שכר הרבה ליתן לך. מעתה אין לך להתרעם על עניותיך, כמו מי שיש בידו אומנות אחת, ומחליפה באומנות אחרת שיש בה ריוח כמו האחרת שהניח, לא יתרעם על עצמו שהניח אותה ועשה זאת, דכך לי ריוח בזו כמו זו, ומזלו הוא שגרים. כן העוסק בתורה, לא יתלה עיניו בכמלה, אבל דע שגם התורה שיתלה עיניו בכמלה, ואם עמלת בתורה יש לך תוסף תת כחה. **ואם עמלת בתורה יש לך שכר הרבה ליתן לך.** ואם לא נתן לך, דע שיש סיבה המחייבת כן.

ועוד יש לפרש אומרו **שיש לך שכר וכו',** לומר כי עסק התורה מוליד השכר, ואם עמלת בתורה - מתהוה אצלו יתעלה שכר הרבה ליתן לך:

יא) תשובה ומעשים טובים כתרים בפני הפורענות. רוצה לומר שהפורענות מצויה בעולם מכל רעות המתרגשות ובאות. ולזה, יחשוב האדם שהוא מוכן לפורענות לולי מעשים טובים. וכשם שאי אפשר לעמוד בקשרי המלחמה לעמוד בלא תרים כי בנפשו הוא, ואי אפשר לו לשכוח התרים, כן האדם כך ישער בדעתו שלולי המעשים טובים כבר הוא מת ח"ו:

והוא אצלי מאמר דוד המלך ע"ה (תהלים יח כג) כי כל משפטיו לנגדי וחקותיו לא אסיר מני, יאמר כי כל משפטיו ופורענותיו - אני חושב אותם שהם לנגדי, ועל ידי כך וחקותיו - שהם התרים שכנגדם - **לא אסיר מני, כי:**

שלא חָדַשׁ כלום, אלא שעשה דבריו בלשון אף, וקשה עליו. ונראה דפשטיה דקרא הוא: ויראת שדי יעזוב - אותו המונע חסד. וחדש רב נחמן שגם הנמנע ממנו החסד פורק ממנו דייקא, מהתלמיד, כי על ידי שמשמש רבו - ילמד יראת שמים, ששמושה יותר מלמודה:

(יג) רבי יהודה אומר: הוי זהיר בתלמוד, ששגגת תלמוד עולה זדון. קצת קשה מאי קא משמע לן? קרא הוא! (יהושע א ח) "לא ימוש ספר התורה הזה מפידך". ונראה שדבר גדול לְמַדְנָהּ, שיהיו עיניו ולבו על תלמודו, שלא ידמה מלתא למלתא ויורה אלא בדבר ברור, ולא יסמוך על אומרים (פנהדרין א) "אין לדיין אלא מה שענינו רואות", וכיצא "לא נתנה תורה למלאכי השרת" (ברכות כה), ואם תמעה בשום דבר - תאמר "שונג אני". לזה אמר הוי זהיר בלמודך ולא תתירשל, אך תחדד שכלך ולא תקל רק בדבר ברור. לזה אמר ששגגת תלמוד עולה זדון, שאין שגגת תלמוד כשגגת המעשה, אבל שגגת תלמוד - כאשר תתנצל לומר סברתי שהוא מותר - נחשבת לזדון, כי למה לא תעיין, ד"הוה ליה למידע ולא ידע" נחשבת זדון:

ועם זה יובנו אצלי כתובים הנאמרים בשמואל (שי"א טו יד) במלחמת עמלק: ויאמר שמואל ומה קול הצאן הזה באזני וקול הבקר אשר אנכי שומע, ויאמר שאל מעמלקי הביאום אשר חמל העם וגו' לזכוח לה' אלהיך בגלגל וגו', ויאמר שמואל וגו' ולמה לא שמעת בקול ה' ותעט אל השלל ותעש הרע בעיני ה' וגו', ויאמר שאל אשר

ביום להשקות שדותיו, ואביי יגרום ביום, ובלילה ילמוד עמו. עד כאן. נמצא שהשמוש ששמש התלמיד לאביי, גרם לו שלמד תורה. כן הדבר בכל תלמיד שמשמש לרבו, ימצא רבו פנאי ללמוד. לזה אמר, שכל המונע תלמידו מלשמשו - נראה לו שהוא חסידות, והוא לא כן, אדרבה במניעתו מלשמשו מונע ממנו חסד שהיא התורה, שהרי אילולי ששמש התלמיד לאביי - לא למד תורה, ואין לך חסד יותר מהמלמד חברו תורה. וולפי זה יש לומר ששמואל הרמתי לא נמנע מליהנות אלא שלא במקום שימוש תלמידו.

ומה שהביא ראייה מקרא ד'למס מרעהו חסד', אינו מביא ראייה על מניעת השמוש, דזה דבר משפיל ומוחש שמונע ממנו חסד, אך מביא ראייה על עיקרא דדינא, ויהיה כמשיב על השאלה "ואם ממנו מונע חסד, מאי הוי?" (ומתריץ) שנאמר למס מרעהו חסד ויראת שדי יעזוב, רוצה לומר: כי המונע חסד - אין יראת אלהים על פניו. והתכת הלשון: כאילו מונע ממנו חסד, שנאמר במונע חסד למס מרעהו חסד ויראת שדי יעזוב. ומכל מקום, העושה כן - אין להכניסו בכלל מונע בר ושנאמר (איוב יא כו) מונע בר יקבוהו לאום, ודרשו רבותינו (פנהדרין צא) שזה נאמר על המונע הלכה מפי תלמידו, שזוה המונע תלמידו מלשמשו אינו מונע כל כך:

ואכן יש להבין דברי רב נחמן: אומרו אף פורק ממנו יראת שמים, דמשמע שזה יעוד אחר, והלא רישיה דקרא אינו (ואומר) כי אם (ושעושה) מעשה "למס מרעהו חסד" כאילו "ויראת שדי יעזוב". באופן שמלבד

דמיעקר הלאו מתקיים העשה וכגון מילה בצרעתו. ובלא-הכי אין זה ובגדרו 'עשה', כי הוא תלוי ברצונם, אם ירצו יתנדבו, והיאך ידחה 'לא תעשה'. באופן שרעה עשה.

והנה גם שאול חזר בו, וידע שהאמת עם שמואל, אך בא עכשיו בטענה מחודשת. והוא, כי לו יהי שהאמת כדברי שמואל, איך שיהיה - בשגגה עשה, ולמה אמר שמואל עליו 'לא שמעת בקול ה' ותעש הרע בעיני ה'?', שלשון זה לא יאמר אלא על המזיד, לא על השוגג. ולזה דבר בכח לאמר 'כי שמעתי בקול ה' ואלך בדרך אשר שלחני' וגו', רוצה לומר: לא יאות לומר עלי לשון זה, דלפי האמת שמעתי בקול ה', יען כי מה שלקח העם הוא 'לזבוח לה' אלהיך בגלגל', שנראה לכאורה שאין בו 'עון אשר חטא'. ואם לקושמא דמלתא יש עון, איך שיהיה 'מעיני העדה נעשתה לשגגה', ולמה תאמר לי 'לא שמעתי בקול ה'?' אחר שיש מקום לשגגה ולטעות בזה מצד שהוא 'לזבוח לה' אלהיך' וגו'.

לזה, שמואל הנביא בא גם הוא אליו בטענה מחודשת, וכללות דבריו כמו שפירשנו במשנה, ששגגת תלמוד עולה זדון, כי השוגג בעיניו במלתא דהוה ליה לידע - נחשבת לזדון. ולזה הווקק שמואל (הנביא) ע"ה להמליץ הדברים ולתת פנים לאסור, באומרו שאילו עינת - היית יודע, ואיננו דבר שגבה ממך, אך הוא גלוי, והשוגג בו - לא יקרא שוגג אלא מזיד, ולזה במקומי אני עומד לומר כי מאסת את דבר ה' וכו'. ואז נסתמו טענותיו של שאול 'ויאמר

שמעתי בקול ה' ואלך בדרך אשר שלחני ה' וגו' ויקח העם מהשלל וגו' לזבוח לה' אלהיך בגלגל וגו', ויאמר שמואל החפץ לה' בעולות וזבחים הנה שמוע מזבח טוב וגו' כי האמת קסם וגו' יען מאסת דבר ה' וגו', ויאמר שאול האמתי וגו' כי יראתי את העם וגו' ועתה שא נא האמתי וגו'.

ויש לתת לב לקושיא הנפרת בכתובים, כי אחר שמען שאול טענתו: 'לזבוח לה' אלהיך בגלגל' ולא הועיל, ואמר לו שמואל 'ותעש הרע בעיני ה'', מה זו חזרה בלא שום חדוש שאמר פעם שניה 'ויקח העם מהשלל צאן ובקר וגו' לזבוח לה' אלהיך' וגו', וגם שמואל ע"ה - למה בפעם שניה הוא שהוצרך להמליץ תשובתו ולהאריך בה בטוב טעם, ולהביא ראיות לקיים דבריו מה שלא עשה בתחלה. וגם שאול - למה בפעם השניה הודה, ובראשונה אדרבה התרים נגד שמואל באמור לו 'אשר שמעתי בקול ה''. ומעיקרא מאי סבר ולבסוף מאי סבר:

ועם מה שכתבנו יתיישבו על נכון. והוא, שהנה שמואל הנביא ע"ה הוכיחו 'ומה קול הצאן הזה באזני' וגו', והשיב שאול כי בהיתר עשו מה שעשו, יען כי הוא לזבוח לה', וכל כי האי גוונא שרי. ואולי שגג שאול ע"ה במאי דאמרינן (שבת קלב): "אתי עשה ודחי לא תעשה", או דסבירא ליה דכל מה שיעשה לכבוד שמים, מותר לעבור על דבריו, אחרי שאינו עושה להנאת עצמו. אך שמואל הודיעו כי לא אמר כלום, כי רעה גדולה עשה, וחדש לו הלכה דכי אמרינן אתי עשה ודחי לא תעשה היכא דבעידנא

חטאתי". אך נעתק מן השוגג לאונסם באומרו "כי יראתי את העם" וגו'. ולכאורה קשה, שהאונס פטור יותר מן השוגג, ולמה אמר עכשיו "חטאתי". אך הוא ע"ה הכיר חולשת טענתו, שיראתו מן העם הוא דבר תמוה, ואיך המלך ירא מן העם בעשותו דבר ה', אך הוא רפנות הלבב וחסרון הזריזות על מצות ה', ולזה אמר "חטאתי":

ומכל מה שנתבאר יצא לנו ביאור נכון להא דתנן לעיל (פ"ד מ"ד) כל המחלל שם שמים בסתר נפרעין ממנו בגלוי, אחד שוגג ואחד מזיד בחילול השם. וכבר תמהו המפרשים, דאיך שייך חילול ה' בסתר, עיין תוספות יום טוב. ועוד יש קושיא באומרם אחד שוגג כמו שתמה רבינו (הרמב"ם בפירוש משנה זו) ואמר: "חלילה ליושר דרכי ה' שיהיה המזיד כשוגג". והוא ז"ל פירש שחוזר על פרעון בגלוי. ולא נעלם הדוחק שיש בפירושו, מאומרם בחלול ה' בסוף המשינה. ויש ליישב בדוחק. אך עם מה שנתבאר נאמר דהאי חלול ה' בסתר הוא אמונות רעות, וזה, אפילו השוגג בהם - מזיד יקרא, דהוה ליה למידע, ולא לטעות בדבר דהוה ליה למידע, וזהו אחד שוגג ואחד מזיד בחלול ה':

ועוד יש לפרש, שמתחילה השיב שאול שאחר שעתידים לזובחם - כאילו ההרימום, ולא משום לתא דלזבוח לה'. ואמר לו שמואל שזה טעות. אחר כך אמר לו שפונתי לומר לך לזבוח לה', ומשום כבוד שמים שרי. ולזה אמר שמואל "החפץ לה' בעולות" וגו'.

(יד) רבי נהוראי אומר: הוי גולה למקום תורה, וא"ל תאמר שהיא תבא אחריו,

שחבריך יקיימוה בידך, וא"ל בינתך א"ל תשען. קצת קשה, כיון שהזהירו שלא ישען אפילו על חברו, מכל שכן שלא ישען על בינתו בלא חבריו. ונראה שדברי התנא סובבים על מה שהקדמנו בסדר שופטים שיש בתורה שבעל פה ב' חלקים: החלק המקביל מסיני שאי אפשר לאדם להבינו מדעתו, ככל דיני שומרים ודיני נזיקין ומלאכות שבת וכל הלכות למשה מסיני. ויש חלק שמתחדש ובא על ידי חכמי כל דור ודור. ועל החלק השני הוא שאמר רבי חנינא (כתובות קג) "אלמלא משתכחת תורה מישראל, מהדרנא לה מפלפולי", ואמרו (תמורה טו: טז) על עתניאל בן קנז שהחזיר מספר רב מהלכות, כולם מזה החלק השני. אך החלק הראשון אינו תלוי בחכמה, רק בקבלה, וי"ן שם שהבאנו כמה פסוקים על זה.

ועל שנים אלו אמר התנא, שלא יאמר העצל: הנה בשני החלקים איני צריך למרות, כי בחלק המקובל ולנו מסיני - הנה חברי המה ילמדו, וכבואם אקבל מהם. ובחלק התלוי בחכמה - חכימנא כר' חנינא וכעתניאל בן קנז לאומרם ולחדש מפלפולי. לזה אמר: דע כי לא השכלת בשני החלקים, א"ל תאמר שחבריך יקיימוה בידך - בחלק המקובל, וא"ל בינתך א"ל תשען - בחלק היוצא מהפלפול:

(טו) רבי ינאי אומר: אין בדינו לא משלנת הרשעים ואף לא מיסורי הצדיקים. עיין רע"ב ומדרש שמואל. ועוד נראה, שלחיות שכבר מוסכם שהקב"ה משלם

חסרון רק המות הזה". כי באמת חסרון גדול הוא לאדם שיתן בחוריו עפר וכפים, ברוך שכן גזר.

(ב) יש לשאול בתחיית המתים למה? ומה הצורך הגדול לזה הנם העצום? ודיו לאדם שילך לקבל שכרו בעולם הנשמות לאכול מפריה ולשבוע מטובה, ולמה יהיה עוד אחרי נפלו בתחתיות ארץ והיה כלא היה.

(ג) יש לשאול מה ששאל איוב בראותו יסוריו, אמר "העלה נדף תערוץ ואת קש יבש תרדוף" (איוב יג כה), כי מה כחו של אדם ילוד אשה וכו' ומה הפרעוש הזה כי יביי אהו אל במשפט, וכי הוא כאין נחשב נגד בריותיו של הקב"ה, וכל שכן כנגד הגלגלים, השמים ושמי השמים. ואמר דוד המלך ע"ה (תהלים ח ה) "מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו".

על שלש שאלות האלה פקח עיניו התנא, ויישכם בטוב מעמו. הוא שאמר: הילודים - נגזר עליהם למות, והמתים - נגזר עליהם להחיות. והחיים - נמפל להם ה' לדונם. המעם לשלשה אלה, אם-כי לכאורה נשגב מעמם, דע לך תשובתם: לידע כנגד השאלה הראשונה, להודיע כנגד השאלה השניה, להודיע כנגד השאלה השלישית:

והדר מפרש כיצד: הילודים למות - לידע שהוא אל, שעל ידי הכנעת המיתה - נכנע האדם לאל יתעלה אשר בידו נפש כל חי. וידעת אלהותו בעצם, הוא כאשר יראה אדם כמלך בגדוד יושב במח בעושר ונכסים, וברגע יטול והאל נשמתו ממנו

לרשעים בעולם הזה כדי לטורדם מעולם הבא, ומייסר הצדיקים להיטיבם באחריתם, אם כן יעלה על הדעת שמי שרוצה ליהנות מהעולם הזה - לשוב ולהיות רשע. לזה אמר ר' ינאי שלא תסמוך על זה, ואין הדבר הזה מוחלט כאלו הוא מוכן בדינו ועל כל פנים יהיה, רק דלפעמים - הרשעים יהיה להם יסורין, והצדיקים יאכלו בטובה, ולהנם יהיה רשע, וכמאמר שלמה המלך ע"ה (משלי ה ו) אורח חיים פן תפלם, נעו מעגלותיה לא תדע, הכפל - לרמוז מה שאמרנו כי נעו מעגלוי תיה להיטיב לרשעים ולהרע לצדיקים, ואף מדה זו לא תדע, דלפעמים והוא בהיפך.

והוא שאמר ר' ינאי אין בדינו לא משלות הרשעים, שאין השלוח שיעד ה' לרשעים בדינו על כל פנים, וכן לא מיסורי הצדיקים, לזה אין לעשות מצוה או עברה לתועלת העולם הזה, כי אין הדבר בטוח לשום צד:

(כב) הוא היה אומר: הילודים למות והמתים לחיות והחיים לידון, לידע ולהודיע ולהודיע שהוא אל הוא היוצר הוא הבורא. בכל הפירושים שראיתי, לא ידעתי התוך למשנה, ומאי קא משמע לן בכל זה, שכל זה ידוע ומפורסם לכל העולם, "כי החיים יודעים שימותו" (קהלת ט ה), וכן כולם.

והנראה שלשון המשנה מורדף, והוא: כי באחד משלשה אלה, יש לשאול למה הוא כן: א) אם בילודים - למה ימותו אחרי שנבראו בצלם אלהים בתבונה ובדעת - איך יתן לעפר ולרמה? וכמאמר המליץ "אבינה כאנוש אבחינה יצירתו, ולא מצאתי בו

וישאירנהו פגר מובס לא יצלח למלאכה, אן חכמתיה אן סוכלתנותיה' (עיי שבת 5), ונשלל מכל קננו בלא סבה ובלא עלה - אז יודע אלהותו וכי הוא שליט ומושל והכל שלו, וכמאמר הכתוב (תהלים טו) נודע הי משפט עשה, וכמאמר ז'ל (כ"ב עה) על חירם מלך צור שעשה עצמו אלוה, אמר לו הקב"ה: "בך נסתכלתי וקנסתי מיתה על אדם הראשון". עד כאן. מסכים לפי מה שנתבאר בכונת התנא:

ועל שאלת המתים להחיות - הוא להוי דיע שהוא היוצר והבורא, הכונה: להודיע - לאחרים, לבאי עולם המכחישים בריאת האדם שהיא מאתו, ותאלמנה שפתי שקר הדוברות על צדיקו של עולם עתק כי העולם קדמון לא סר ולא יסור' (מו"ג ומלחמות הי להרלב"ג). ובראותם הפלא הגדול הזה שיחיה ה' המתים, ידעו כל העולם שהוא היוצר והוא הבורא.

והיצירה והבריאה במקום הזה, נראה שהוא על יצירת החומר ובריאת הנשמה, שהנשמה שהיא רוחנית יפול עליה לשון בריאה, והגוף המצטרף יפול עליו יצירה, וכמו שנאמר (עמוס ד יג) יוצר הרים ובורא רוח, וכמו שאומרים בברכות השחר: אלהי, נשמה שנתת בי - טהורה. אתה בראתה, אתה יצרתה, אתה נפחתה, שהבריאה נאמרת על אצילותה עצמה. ויצרתה - על שהלבישה בגוף, ויהיה הגוף כמו צורה לנשמה. ולזה אמר אחריו אתה נפחתה בי, שאחר שנבראת הנשמה ונוצר הגוף, נפחתה בי:

ועל שאלת החיים לידון - להודיע האדם הוא עצמו שהוא ויתברך המבין שמשגיח בכריותיו. לא כרשעים שנאמר בהם (תהלים צד ז) ויאמרו לא יראה יה ולא יבין אלהי יעקב. ולזה אמר (שם צד ג) אל נקמות ה' אל נקמות הופיע, עד מתי רשעים ה' עד מתי רשעים יעלוזו, רוצה לומר: שמראותם שאינם נדונים על מעשיהם - ויאמרו לא יראה יה, ח"ו. אכן בהפקדם על מעשיהם - יכירו וידעו כי הוא המבין והוא הדיין והוא העד והוא בעל דין, ששלשה אלה צריכים כדי שיושלם המשפט: הדיין, והעדים, והתובע. ובראותנו כי ה' עושה משפט, משם נדע כי נשלם בשלשה דברים אלה:

[הוא עתיד לידון.] גם אחרת יקח לו' האדם (מוסר): מדינין שנדון האדם בעולם הזה - יקיש כי הוא יתעלה עתיד לידון, כי מראותינו חסרון וקצת עול בדיני עולם הזה, יתחייב לומר שהשוואת המשפט (תהיה) בעולם האחרון, ומה שחסר כאן יושלם בעולם הבא. והוא מאמר הכתוב (תהלים יט י) משפטי ה' אמת צדקו יחדיו, ואם תראה בהם ח"ו שאינם אמת, דע לך שצדקו יחי' דיו, אם תחבר משפט העולם הזה במשפט עולם הגמול - יצדקו ויתהללו משפטי' כי הם ישרים וצדיקים, וזהו צדקו יחדיו.

והמשל על זה, מלך שהיו נושים בו בני מדינה רחוקה שכר פעולתם, אחד מאה ואחד אלף ואחד מאתים וכיוצא, והמלך שלח להם קצת ממה שנושים בו, לבעל המאה שלח חמישים, לבעל האלף שלח עשרה, לבעל המאתים שלח אחד. כל הרואה יתמה על

שְׁהֲרָבָה לְהִשְׁחִית - לשוב [להיות] עפר רמה ותולעה, וְכָאֵלֹוּ נַחֲתֻבוּ יָדָיו וּרְגָלָיו וְנִסְתַּמּוּ עֵינָיו, ואף כל גופו נרקב כמו סם (ישעיה נא ה), ומה [צריך] יותר [מזה], ואם היה זה לאדם בחיים - ודאי שיתכפרו עונותיו. וכבר אמרו ז"ל קצת מזה, שאמרו (יומא פה) שהמיתה מכפרת. וגם בנחום איש גם זו נתכפר עונו במה שעשה לגופו כנזכר בגמרא (תענית כא), ויעלה על לב הכסיל שכל מה שיקרה לגופו יכפר עונותיו.

[לזה אמר התנא] לא היא, כי: אם אמרו 'מיתה מכפרת' - היינו תחלת העונש על עונותיו, בהיותו מכיר ומרגיש בצער, לא במה שיקרה לגופו אחר מיתה ושב לאבן דומם. ולזה אמר והכל לפי החשבון, שיפרעו ממנו אחת לאחת למצוא חשבון, ולא ברנע - ברקיבת גופו - יתכפר כל מה שעשה, אלא שעל כרחק אתה עתיד ליתן דין וחשבון לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה בעולם הנשמות. וביאור דין וחשבון כתבתי ריש פרק ג' במשנת עקביא עין שם. ברוך ה' לעולם אמן ואמן.

משפטו: לא די שלא פרע כל מה נושים בו, אלא שערכב העולם? אחר כך שלח המלך אחריהם והשלים לכל אחד. הנה הרואה המשפט הנעשה בארץ הרחוקה לבד, ודאי שיהרהר אחר המלך. אך בהביטו על המשפט הנעשה במדינות המלך, אז יצדיק דינו ויאמר "צדיק וישר הוא", וזהו צדקו יחידיו. וזהו שאמרו במשנתנו: והוא עתיד לדון. ויתחייב זה, כי ברוך הוא שאין לפניו עולה ולא שכחה ולא משוא פנים ולא מקח שוחד. וזהו אנוחנו רואים עול ה"ו בעולם הזה? ומוכרח שהוא עתיד לדון:

ואכן אומרם ולא מקח שוחד. כבר פירש הרמב"ם ז"ל. ובמדרש שמואל האריך ליישב פירושו של הרמב"ם ז"ל. ונראה עוד לומר שבשוחד-ממון איירי. וליישב קושיית הרמב"ם ז"ל דאיך יצויר זה, יש לומר: בענין הקרבנות, שיאמר החוטא שירבה להקריב קרבנות פרים ואילים, ולזה אמר שזה לא יועיל, שהכל שלו, ובמה יתפיים:

ואמר אחריו ואל יבטיחך יצרך שהשאל בית מנום לך. כי יאמר הרשע: דיו לגוף

